

Anna Stepčenko, Laura Jaunromāne

Iesaistīšana un iesaistīšanās līdzdalībai pārmaiņu procesā

Involvement of the Social Service Providers and End Users in Process of Change

Summary

Social involvement is a path to empowerment aimed at promoting capability of the end users of the social services to engage in changing their own living conditions. The project SEMPRES applied involvement since its very beginning – needs assessment at the outset as the first step to proceed toward practical action.

The article describes the methods of social service end users' involvement in their needs assessment in SEMPRES. These methods include participatory rapid appraisal, backpack method, future workshop, and logical framework approach.

Seven examples are provided to show the best practice of involving social service end users and the positive results attained through that involvement. The article also contains information on start of microprojects in five localities of Kurzeme region, Latvia – five microprojects dedicated to persons with disabilities realized by the representatives of this target group themselves in Grobiņa, Bārta, Rucava, Durbe un Dubeņi rural municipalities.

A supplementary information received in June 2018 by project partners on implementation of 12 microprojects is also included.

Finally, the article describes the actual involvement in food supply programme “Your own contribution to your family table” (“Pats savam saimes galdam”) for poor and low-income people in rural areas of Latvia.

Key words: involvement methods of social service end users in needs assessment and service provision, best praxis examples of involvement, actual involvement praxis – microprojects in Kurzeme region of Latvia and partner countries.

Kopsavilkums

Sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšanas un iesaistīšanās process ir līdzdalības pirmelements un iesākums spēcināšanai, lai šos cilvēkus motivētu uzņemties atbildību būt aktīviem savas dzīves veidotājiem. Iesaistīšanas/iesaistīšanās efektivitāte SEMPRE projektā tiek pārbaudīta mikroprojektos, kas tiek īstenoti kopprojekta ietvaros. Iesaistīšana/iesaistīšanās tiek aizsākta ar vajadzību apzināšanu. Rakstā ir sniegta informācija par četrām metodēm, kas iesaista galalietotājus un kas izmantotas vajadzību apzināšanā. Tās ir: 1) ātrais līdzdalīgais novērtējums (*participatory rapid appraisal*), 2) mugursomas metode (*backpack method*), 3) nākotnes darbnīca (*future workshop*) un 4) loģiskās strukturēšanas pieejas metode (*logical framework approach*).

To, kā var notikt iesaistīšana/iesaistīšanās sociālo pakalpojumu galalietotāju praktiskā savas dzīves apstākļu uzlabošanā, ilustrē septiņu īstenotu labas prakses piemēru apraksti.

Ieskatu par praktisko sociālo pakalpojumu lietotāju iesaistīšanas/iesaistīšanās norisi Latvijā sniedz to mikroprojektu apraksti, kas tiek īstenoti Kurzemes reģiona piecās apdzīvotās vietās: Grobiņā, Bārtā, Rucavā, Durbē un Dubeņos. Kurzemē mikroprojektu īstenošanā savas dzīves kvalitātes uzlabošanā ir iesaistītas personas ar invaliditāti. Iesaistīšanas/iesaistīšanās praksi papildina 12 mikroprojektu apraksti, kas 2018. gada jūnijā saņemti no projekta partneriem.

Noslēgumā ir sniegta informācija par 2018. gada sākumā izteikto piedāvājumu trūcīgiem sociālo pakalpojumu galalietotājiem Latvijā iesaistīties programmā “Pats savam saimes galdam”, lai atvieglotu savus dzīves apstākļus, sagādājot sev daļu pārtikas un to izaudzējot pašiem.

Atslēgvārdi: sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšanas metodes vajadzību apzināšanā, mikroprojekti kā iesaistīšanas/iesaistīšanās labās prakses piemēri vajadzību apmierināšanā un dzīves kvalitātes uzlabošanā.

Tematika. Sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšana savu vajadzību apzināšanā. Četras līdzdalīgās metodes savu vajadzību apzināšanā. Septiņi labas prakses piemēri. Mikroprojekti Kurzemes reģionā. 12 mikroprojekti, kurus īstenojuši SEMPRE projekta partneri citās valstīs. Borisa un Ināras Teterovu fonda piedāvājums Latvijas trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm iesaistīties pārtikas sagādē, lai uzlabotu savu dzīves kvalitāti. Ieteicamās papildliteratūras un avotu saraksts.

Sociālo pakalpojumu galalietotāju sociālā iesaistīšana un iesaistīšanās ir norise, kas nešķirami, nenodalāmi un organiski saistīta ar spēcināšanas procesu. Šai procesuālajā norisē ir spēcināmi un tiek spēcināti gan sociālo pakalpojumu organizāciju personāls, gan sociālo pakalpojumu lietotāji.

Sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšana tiek uzskatīta par nepieciešamu visa procesa gaitā, sākot ar iesaistīšanu un iesaistīšanos savu vajadzību apzināšanā un to formulēšanu vārdos un beidzot ar procesa noslēdzošo posmu – rīcību, lai līdzdarbotos savu vajadzību apmierināšanai. Šī pieeja sociālo pakalpojumu galalietotājus uzlūko par savas dzīves ekspertiem, kas pārzina savas vajadzības un, dažādos veidos spēcīnāti, piedalās savu vajadzību apmierināšanas procesā.

Jēdzienu un ideju skaidrojums saskaņā ar SEMPRE projekta orientāciju uz praktisko lietderību ir lakonisks, jo skaidrojuma mērķis ir radīt formu, kurā iekļaujams praktiskās rīcības saturs. Tas nozīmē, ka projekta īstenošanā un pārskatā par projektu apzināti izslēgti cētni, cik vien iespējams plaši un visaptveroši sniegt teorētisko izklāstu par jēdzienu un ideju vēsturi un pieejām to skaidrošanā. Tā vietā vien raksturota jēdzienu un ideju būtība, lai tie līdzīgi būtu kalpotu par ceļvedi praktiskai rīcībai.

Teorētiskais karkass par iesaistīšanu un iesaistīšanos ir balstīts uz humānistisko cilvēka dabas izpratni, kas nozīmē cieņu pret individu, ticību indivīdam, uzskatu, ka indivīds spēj definēt savas dzīves situāciju, viņam ir tiesības to mainīt, viņam piemīt spēks to mainīt un viņam ir vai viņš var iegūt zināšanas un prasmes, kā to mainīt (Schrötter Johannsen, 2018).

1. Līdzdalīgās metodes sociālo pakalpojumu galalietotāju vajadzību apzināšanā

Sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšana savu vajadzību apmierināšanas procesā tiek iesākta ar viņu iesaistīšanu savu vajadzību apzināšanā.

SEMPRE projekta ietvaros partneriem ir piedāvātas četras metodes, kā apzināt viņu dažādo mērķgrupu vajadzības, atbilstoši spēcīnāšanas idejai iesaistot pašus sociālo pakalpojumu galalietotājus. Partneri vēlas rūpēties par dažādām sociālām grupām, kurām palīdzība ir nepieciešama, un sniegt tām palīdzīgu roku, un viņi ir izvēlējušies atšķirīgas metodes, kā noskaidrot šo grupu vajadzības.

Ziemeļvācijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas dienests darba lietās (*Kirchlicher Dienst in der Arbeitswelt*, KAD) ir lietojis ātro līdzdalīgo

novērtējumu (*participatory rapid appraisal*), Jiveskiles Universitātes konsorcijs pārstāvji Kokolā (*University of Jyväskylä, Kokkola*), Somijā, ir iecienījuši izmantot mugursomas metodi (*backpack method*), Zviedrijas konsultatīvā ekonomiskā apvienība sociālās uzņēmējdarbības jautājumos *Coompanion Nord* dod priekšroku nākotnes darbnīcas metodei (*future workshop*) un loģiskās strukturēšanas pieejai (*logical framework approach*). Turpinājumā īss katras piedāvātās metodes apraksts, kas balstās uz partneru iesūtīto informāciju.

1.1. Ātrais līdzdalīgais novērtējums (*participatory rapid appraisal*)

Ātrais līdzdalīgais novērtējums ir ērti izmantojama metode, ja nepieciešams ātri novērtēt situāciju, ņemot vērā kopienas un/vai sociālo pakalpojumu galalietotāju zināšanas un viedokļus. Metode labi noder attīstības projektu un programmu plānošanā un īstenošanā. Kopienas un/vai sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaiste ne tikai veicina kāda projekta attīstību, bet arī spēcina pašu kopienu un/vai sociālo pakalpojumu galalietotājus. Ātrais līdzdalīgais novērtējums iesaista iedzīvotājus savas problēmsituācijas novērtēšanā, sasniedzamo mērķu izvirzīšanā un sasniegtā novērtēšanā. Vadmotīvs šai metodē ir ideja, ka sociālo pakalpojuma galalietotāji paši ir savu dzīves situāciju eksperti.

Ziemeļvācijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas dienests darba lietās šo metodi ierasti lieto, strādājot kopā ar studentiem un noskaidrojot ilgstošo bezdarbnieku vajadzības. Šāda pētījuma laika grafiks ir sadalīts tā, ka, intensīvi un kopīgi strādājot vienu nedēļu, šai nedēļā divas dienas tiek veltītas studentu sagatavošanai, lai veiktu intervijas, trīs dienas noris intervijas un kopīgas aktivitātes ar kopienu un/vai sociālo pakalpojumu galalietotājiem, un divas dienas tiek veltītas iegūtās informācijas apstrādei, interpretācijai un prezentācijām, uz kurām aicināti gan sociālo pakalpojumu sniedzēji, gan galalietotāji. Prezentācijās tiek ieteikts izmantot radošu pieeju un vizuālas metodes, veidot dialogu starp uzaicinātajiem pakalpojumu sniedzējiem un pakalpojumu galalietotājiem. Šīs metodes pozitīvie aspekti ir šādi: rezultāts iegūstams ātri – jau nedēļas laikā, iesaistītie studenti parasti ir motivēti, sociālo pakalpojumu galalietotāji – patīkami pārsteigti par studentu entuziasmu un radošumu rezultātu prezentēšanā, prezentācijas pasākumā veidojas dialogs starp sociālo pakalpojumu sniedzējiem

un galalietotājiem. Negatīvie aspekti ir apjomīgs darbs, kas nepieciešams, lai sagatavotu visu nepieciešamo intensīvajai darba nedēļai, – it sevišķi, lai iesaistītu universitātes administrāciju un lai tā atbalstītu studentu iekļaušanu. Izvēlēta nedēļa pētījuma veikšanai ir lielā mērā atkarīga no universitātes mācību grafika. Arī sociālo pakalpojumu galalietotāju sasniegšana un iesaistīšana var sagādāt grūtības. Rezultātu izmantošana un konkrēto identificēto nākamo soļu realizācija atkarīga no pakalpojuma sniedzēju interesēm un motivācijas.

1.2. Mugursomas metode (*backpack method*)

Mugursomas metodi ir izmantojuši SEMPRE projekta Somijas partneri, strādājot ar bēgļiem. Šī metode palīdz veidot sadarbību ar sociālo pakalpojumu galalietotājiem, šajā gadījumā – ar bēgļiem. Tiek veidota kopīga darba grupa, kurā iesaistās gan sociālo pakalpojumu sniedzēji, gan pakalpojumu galalietotāji. Šai darba grupai tiek organizētas kopīgas sapulces un tikšanās, kurās tiek izskaidrots par pieejamiem pakalpojumiem, tiek uzklusīta pakalpojumu lietotāju pieredze un vēlmēs, tiek veidota sadarbība un diskusija. Vajadzību noskaidrošanā var tikt veikta vienkārša aptauja un tikt organizēta paplašināta diskusija, tajā iesaistot nevalstiskas organizācijas (NVO) vai asociāciju pārstāvjus, kas ir ieinteresēti šīs sociālo pakalpojumu lietotāju kategorijas dzīves kvalitātes uzlabošanā, kā arī citus cilvēkus ar līdzīgu pieredzi. Par mugursomas metodi to sauc tādēļ, ka pats pirmais jautājums, kas bēgļiem parasti tiek uzdots, ir jautājums “Kas bija jūsu mugursomā, ko paņēmt līdzī no mājām?”. Bēgļus var lūgt parādīt kādu no šīm lietām vai izstāstīt par tām, ja viņi to vēlas. No dzimtajām vietām līdzī ņemtais var būt ne vien materiālas lietas, ko var parādīt, bet arī kaut kas simbolisks vai kāda ideja. Mugursoma ir drīzāk iztēles ideja par sev nozīmīgo vērtību krātuvī, nevis reāla soma. Nākamie jautājumi, kas seko pirmajam, ir: “Ko jūs šodien liktu savā mugursomā? Kas mugursomas saturam ir nācis klāt? Kas jums šobrīd ir nozīmīgs?” Pēc atbildēm uz šiem jautājumiem seko ieskatīšanās nākotnē. Bēgļiem tiek uzdoti jautājumi par to, ko, viņuprāt, nākotnei noderīgu vajadzētu ielikt savā mugursomā. “Kas jūs būsiet pēc pieciem vai desmit gadiem? Kas kavē realizēt jūsu ieceres?” – ir turpmākie jautājumi. Tad kopā ar citiem darba grupas dalībniekiem, balstoties uz atbildēm par šiem jautājumiem, tiek iezīmēta vēlamā nākotnes perspektīva un tās sasniegšanai nepieciešamās

darbības. Šajā metodē ļoti svarīga ir pakalpojumu lietotāju iesaistīšanās un vēlme līdzdarboties. Ņemot vērā iespējamās valodas barjeras, sekmīgam dialogam var būt nepieciešams tulks. Vizuālas metodes var palīdzēt attēlot tagadējo un nākotnes saturu, kas ņemts līdz mugursomā.

1.3. Nākotnes darbnīca (*future workshop*)

Nākotnes darbnīca ir viena no SEMPRES projekta Zviedrijas partnera lietotajām metodēm. Tā ir grupas intervija ar mērķgrupas pārstāvjiem – sociālo pakalpojumu galalietotājiem. Metode sastāv no trīs secīgiem posmiem jeb fāzēm. Pirmā ir kritiskā fāze, otrā – fantāzijas fāze un trešā ir īstenošanas fāze.

Kritiskās fāzes laikā intervijas dalībnieki izsaka savas bažas, stāsta par sarežģījumiem savā dzīvē, viņu pašreizējās problēmsituācijas izraisa “prāta vētru”. Tāpēc tiek skaidri formulētas vairākas problēmas, kas skar visus grupas intervijas dalībniekus. Problēmas ieteicams uzrakstīt uz tāfeles vai uz līmlapām, kas novietojamas dalībniekiem redzamā vietā.

Fantāzijas fāze ir iespēja attīstīt vīziju par to, kāda būtu labāka pasaule. Pirmajā fāzē izteiktā kritika tiek mainīta pret pozitīvām idejām un ieteikumiem. Idejas tiek apspriestas un attīstītas, ja nepieciešams, darbojoties mazākās grupās.

Īstenošanas fāzē notiek kopīga diskusija par fantāzijas fāzē izstrādātajām vīzijām. Te būtiski apspriest praktiskos soļus, kas ļautu tuvināties šo vīziju realizācijai, izstrādāt rīcības plānu, pārrunāt konkrētas ieteicamās rīcības. Ideāls variants ir tāds, kurā kopīgo sadarbību var turpināt, koordinējot un realizējot nākotnes darbnīcā veidoto rīcības plānu. Zviedrijas partneri izmanto tikai šīs metodes pirmo – kritisko – fāzi, lai izzinātu aktuālās problēmas un vajadzības. Viņi uzsver, ka liela nozīme ir nākotnes darbnīcas vadītājam. Viņa ziņā ir veidot labu atklātības un kopīgas diskusijas atmosfēru šai darbnīcā.

Nākotnes darbnīcas metode tika daļēji izmēģināta divās grupas intervijās Liepājā. Vienreiz nākotnes darbnīca tika organizēta telpās personām ar invaliditāti, kas regulāri satiekas. Otrā nākotnes darbnīca bija domāta personām ar invaliditāti, kas iepriekš nav sadarbojušās, un tā notika vasarā dārzā pie Liepājas Mākslas muzeja. Atklātība un aktīva interese izstāstīt savu stāstu bija raksturīga abām nākotnes darbnīcām. Ievērojami vieglāk bija strādāt ar tiem, kas iepriekš bija tikušies un

pieraduši kopīgi darboties, jo arī grupas darbs prasa iemaņas, kas jāizkopj. Grupā, kuras locekļi nebija iepriekš tikušies, dominēja individuāls diskurss, katrs vairāk stāstīja nekā uzklausa. Arī nākotnes darbnīcas vadītāja ar šo grupu darbojās pirmo reizi. Secinājums ir tāds, ka vieglāk organizēt diskusiju un orientēties uz konkrētiem uzdevumiem bija nākotnes darbnīcā, kas notika telpās.

1.4. Loģiskās strukturēšanas pieeja (*logical framework approach*)

Loģiskās strukturēšanas pieeja ir deviņu soļu metode. Pirmais solis ir projekta konteksta analīze. Otrais solis ir iesaistīto un ieinteresēto pušu (*stakeholders*) analīze. Trešais solis – problēmas analīze. Ceturtais solis – mērķu analīze. Piektais solis – aktivitāšu plāna izstrāde. Sestais solis – resursu ieguves plāna izstrāde. Septītais solis – indikatoru noteikšana. Astotais solis – risku analīze. Devītais solis ir pieņēmumu analīze. Vajadzību apzināšana notiek pirmajos trīs soļos. Projekta konteksta un iesaistīto pušu analīze ir priekšdarbi, ko var veikt nelielā darba grupā. Tie veido kontekstu trešajam solim. Problēmas analīze notiek kopā ar pakalpojumu galalietotājiem un iesaistītajām un ieinteresētajām pusēm, iegūstot pēc iespējas dažādākus skatījumus uz problēmu. Vispirms problēma ir jādefinē. Te SEMPRE projekta Zviedrijas partneri kā piemēru min iedzīvotāju skaita samazināšanos lauku reģionos. Nākamais solis ir strukturēt cēloņus un sekas, ko var attēlot kā koku, kam saknes ir problēmas cēloņi, stumbrs – pati problēma, bet zari ir problēmas sekas. Lai to paveiktu, diskusijas dalībnieki sadalās divās grupās, kur viena grupa apkopo idejas par cēloņiem, otra – par sekām. Cēloņi minētajā piemērā par iedzīvotāju skaita samazināšanos laukos ir, piemēram, darbavietu trūkums un infrastruktūras nepietiekamība. Savukārt šī procesa sekas ir mazāki nodokļu ieņēmumi reģiona pašvaldībā, spējīgāko un gudrāko kopienas pārstāvju aizbraukšana. Katru ideju uzraksta uz atsevišķas līmlapas. Cēloņu līmlapas salīmē pie saknēm, bet seku lapas pie zariem, izveidojot “problēmas koku”. Tas palīdz vizualizēt, kā lietas ir saistītas, un iegūt labāku priekšstatu par situāciju kopumā. Lai novērstu nevēlamas sekas, ir jārisina tie jauktāji, kas ir seku cēloņi.

Mērķu analīze notiek līdzīgi, skatot to struktūru kā “mērķa koku”, kur saknes ir darbības, kas nepieciešamas, lai sasniegtu mērķi, bet zari ir pārmaiņas, ko mērķa sasniegšana var dot. Zviedrijas partneri atzīmē,

ka grūtākais šajā pieejā ir panākt visu pušu aktīvu līdzdalību viedokļu un ideju paušanā. Viegļāk ir panākt iesaistīšanu trešajā solī, ja dalībnieki jau tikuši iesaistīti plānošanas procesā vai ir strādājuši kopā ar kādu no vadītājiem. Dažkārt var būt nepieciešams problēmu analizēt vispirms atsevišķi ar sociālo pakalpojumu galalietotājiem, lai viņus iedrošinātu paust domas un idejas grupā kopā ar citiem.

2. Labas prakses piemēri sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšanā

Pilsoņu iesaistīšana un iesaistīšanās kopīgās sociālās dzīves veidošanā un norisēs ir demokrātiskas sabiedrības pazīme.

2017. gada oktobrī SEMPRES projekta partneri tika aicināti savstarpēji dalīties ar reāliem piemēriem, kā viņu valstī līdz šim ir tikusi realizēta sociālo pakalpojumu saņēmēju iesaiste konkrētu sociālo pakalpojumu sniegšanā un spēcīnāšanas procesā kopumā. Aicinājuma mērķis bija apkopot praktiskas pieredzes stāstus, lai iedrošinātu un iedvesmotu citus. Rezultātā septiņi projekta partneri atsūtīja informāciju par savām aktivitātēm. Šeit apkopots neliels ieskats iesaistīšanas un iesaistīšanās un sociālās spēcīnāšanas aktivitāšu dažādībā. Piemērs no Igaunijas ir aktivitāte, kas veikta SEMPRES projekta ietvaros. Seši citi partneri (trīs no Vācijas, pa vienam no Dānijas, Somijas un Latvijas) te aprakstīto labo praksi ir realizējuši citos projektos.

2.1. *MarktTreff* (Vācija)

MarktTreff ir vācu valodas saliktenis. Tajā *der Markt* nozīmē ‘tirgus’, *der Treff* – ‘satikšanās’. *MarktTreff* ir sadarbības tīkls, kas jau 17 gadus darbojas Šlēsvīgas-Holšteinas federālajā zemē Vācijas ziemeļos. Tā mērķis ir nodrošināt dažādu pakalpojumu pieejamību lauku reģionos. *MarktTreff* ir savdabīga, speciāli veidota tirgus vieta, kur vienkopus atrodamas gan preces un pakalpojumi, gan informācija, idejas un iniciatīvas. Tā rada iespēju koncentrēt vienuviet dažādos piedāvājumus, kā arī rada darbavietas, nodrošina informācijas apriti un kalpo kā kopienu spēcīnoša aktivitāte. *MarktTreff* ir satikšanās punkts. Tas ir mūsdienīgs tirgus, kur līdztekus ierastajām precēm tiek

piedāvāta, piemēram, interešu izglītība, veselības aprūpes pakalpojumi, kur ir iespējams uzlādēt vai salabot mobilo telefonu. Te ir pieejami kurpnieka, friziera, veļas mazgātavas, bankas vai pasta pakalpojumi un notiek interesanti pasākumi, kuros var pavadīt brīvo laiku un satikt līdzcilvēkus. Tieši *MarktTreff* dzīvīgums un plašā iespēju un piedāvājumu dažādība ir lielākais ieguvums, ko šis sociālais tirgus sniedz kopienām lauku reģionos.

Šlēsvigas-Holšteinas federālajā zemē 2017. gada oktobrī darbojās 38 *MarktTreff* vietas. Tiek plānots to skaitu palielināt līdz 50. Katra vieta ir atšķirīga un atbilst konkrētās kopienas interesēm un vajadzībām. Kopienas iedzīvotāji to vērtē kā pozitīvu iniciatīvu, kas uzlabo viņu dzīves kvalitāti. *MarktTreff* iniciatore bija Šlēsvigas-Holšteinas federālās zemes valdība, kas sabiedrībā aktīvi veicināja sadarbību, aicināja biznesa sektoru un dažāda profila nevalstiskās organizācijas iesaistīties projekta attīstībā. Katras *MarktTreff* vietas mērķis ir tās ekonomiska ilgtspēja. To lielā mērā nodrošina pārtikas veikals, kas ir galvenā uzņēmējdarbības forma šajās vietās.

2.2. Prasmju kalve (Dānija)

Prasmju kalve ir projekts, kas no 2012. līdz 2016. gadam tika īstenots Fredericijā (*Fredericia*), Dānijā. Tā ietvaros cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem (*persons with learning disabilities*) tika mācīti par mentoriem, lai viņi varētu palīdzēt citiem cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem apgūt ikdienā noderīgas prasmes un iemaņas. Projekta gaitā līdzās apgūtajām prasmēm būtisks blakus ieguvums ir mācību un mācīšanas procesa pozitīvais iespaids uz dalībnieku pašapziņu un prieks par panākumiem. Projekta mērķis bija paplašināt skatījumu uz mentora lomu, ļaujot palūkoties uz to kā uz daudzpusīgu un vienojošu praksi kopā ar cilvēkiem, kam ir garīgās attīstības traucējumi.

Par vietējiem prasmju kalves centriem tika izraudzītas četras vietas – nodarbinātības centrs, divas sociālās mājas un viena kafejnīca, kas ir tikšanās vieta tām personām ar garīgās attīstības traucējumiem, kuras dzīvo patstāvīgi. Katrā prasmju kalves centrā tika iesaistīti divi darbinieki, kas jau strādāja uz vietas, kā arī izraudzītas divas vai trīs personas ar garīgās attīstības traucējumiem, lai viņus mācītu par mentoriem. Mācītie mentori, profesionālo darbinieku atbalstīti, palīdzēja attīstīt noderīgas iemaņas citām personām ar garīgās attīstības

traucējumiem. Tā tika apgūta, piemēram, kafijas pagatavošana bez citu palīdzības. Prasmju kalvju centru dalībnieki, tiekoties reizi mēnesī, veidoja kopīgu sadarbības tīklu, lai pārrunātu līdzšinējo pieredzi un turpmākās aktivitātes.

Projektu atbalstīja vietējā pašvaldība, Attīstības asociācija (*Udviklingshæmmedes Landsforbund, ULF*) un Dānijas personu ar garīgās attīstības traucējumiem savienība. Attīstības asociācijas mērķis ir padarīt redzamu dažādo cilvēku pieredzi un stāstus, veidot iekļaujošu sabiedrību. Prasmju kalves projekts beidzās 2016. gadā, kad pašvaldībā tika veiktas organizatoriskas pārmaiņas. Projekts bija atkarīgs no tajā iesaistīto cilvēku intereses uzlabot šīs sociālo pakalpojumu lietotāju kategorijas dzīves apstākļus un no viņu nesavtīguma. Administratīvās reformas izraisītā nestabilitāte projekta darbībai nebija labvēlīga. Attīstības asociācijas paspārnē tika dibināta atbalsta grupa, lai turpinātu projekta iestrādes pēc 2016. gada, kad projekta finansējums beidzās.

2.3. *ICT-Café* (Somija)

ICT-Café ir aktivitāte, kuru Somijā kopš 2015. gada organizē Korsholmas (*Korsholm/Mustasaari*) zviedriski runājošo pensionāru asociācija. *ICT-Café* seniori ar dažāda līmeņa informācijas un komunikācijas tehnoloģiju zināšanām atbalsta un māca citus seniorus, kas ir mazāk prasmīgi informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietotāji. *ICT-Café* apmeklētāji, savstarpēji cits citam palīdzot, apgūst dažādu ikdienā noderīgu digitālo aplikāciju izmantošanas prasmes, iemācās izveidot profilu sociālajā medijā *Facebook*, apgūst un izmēģina pieeju banku un veselības pakalpojumiem tiešsaistē. *ICT-Café* var piedalīties ikviens, iepriekšēja reģistrācija nav nepieciešama. Katras kopā sanāksšanas saturu nosaka paši dalībnieki. *ICT-Café* ir guvusi plašu atsaucību.

ICT-Café panākumi balstās uz idejas vienkāršību un reālo nepieciešamību vecāka gadagājuma cilvēkiem apgūt informācijas un komunikācijas tehnoloģiju prasmes un tās lietot. Viņi sanāk kopā, iepriekš vienojoties par tikšanās laiku. Kafija un draudzīgā atmosfēra palīdz veidot piederības sajūtu un iedrošina iesaistīties. Iedrošinājums un atbalsts ir būtisks, jo ir tādi seniori, kas baidās kļūdīties, jūt nedrošību, lietojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas. Tas, ka vecāka gadagājuma cilvēki māca citus seniorus, palīdz veidot labāku savstarpējo kontaktu un atrast piemērotus un saprotamus veidus, kā paskaidrot

interesējošo tēmu. Pēc regulāriem apmeklējumiem vairāki dalībnieki ir patiesi ieinteresēti iegūt zināšanas un turpina mācības augstākas sarežģītības informācijas un komunikācijas tehnoloģijuursos.

2.4. Domu fabrika (Vācija)

Domu fabrika (*Denkfabrik* – vācu valodas saliktenis, kurā vārds *denken* nozīmē ‘domāt’, *die Fabrik* – ‘fabrika’) ir mazāk aizsargāto sociālo grupu forums. Tas darbojas Štutgartē, Vācijā, sociālā uzņēmuma “Jaunais darbs” (*Sozialunternehmen Neue Arbeit GmbH*) paspārnē. Viens no Domu fabrikas darbības virzieniem ir pētniecība, kas veidota kā spēcinoša un iesaistoša aktivitāte šai mērķgrupai.

Veiksmīgs Domu fabrikas līdzdalības pētījuma piemērs ir darbs ar ilgstošiem bezdarbniekiem, kuri ir politiski pasīvi un nepiedalās vēlēšanās. Veikt pētījumu rosināja novērojums, ka vēlēšanās mazāk aktīvi ir cilvēki ar zemākiem ienākumiem. Ilgstošie bezdarbnieki ir plaši pārstāvēti zemo ienākumu grupā. Viņi no paša sākuma tika iesaistīti pētījuma procesā un piedalījās interviju jautājumu izstrādē, intervēšanas procesā un veiktā pētījuma novērtēšanā. Pētījuma empīrisko datubāzi veidoja 70 intervijas. Mērķgrupas iesaistīšana visos pētījuma posmos nodrošināja to, ka socioloģisku datu, analīzes un pārskatu kopumā netika pazaudēta cilvēku individuālā pieredze un dzīves gājums. Papildus intervijām mērķgrupas pārstāvji savu pieredzi dokumentēja fotogrāfijās un attēlos. Rezultātā tapa emocionāli uzrunājošs materiāls, kas jau ir apceļojis trīs izstāžu vietas. Pēc pētījuma publicēšanas un tā prezentācijām vairākās konferencēs mērķgrupas pārstāvjiem tika sarīkota diskusija ar politikas veidotājiem. Aktīvā iesaistīšanās un informācija par pētījumu deva pārliecību, ka viņu viedoklis ir nozīmīgs un viņu iesaistīšanās politikas procesos var tās veidošanu ietekmēt.

Domu fabriku atbalsta Bādenes-Virtembergas federālās zemes valdība, federālā programma “Sociāla līdzdalība darba tirgū”, Federālā nodarbinātības un sociālo lietu ministrija, Štutgartes Nodarbinātības dienests un Nacionālā loto loterija.

2.5. “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” (Latvija)

Biedrība “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” pārstāv personu ar invaliditāti intereses un vajadzības. Biedrības mērķis ir veicināt

iekļaujošas sabiedrības attīstību un nodrošināt vienlīdzīgas iespējas ikvienam sabiedrības loceklim. Īpaša uzmanība tiek pievērsta tam, lai sasniegtu cilvēkus ar garīgās attīstības traucējumiem un multiinvaliditāti. Biedrība ir dibināta 2009. gadā. Sākotnēji bija tikai neformālas tikšanās ar personām, kam ir invaliditāte, un informācijas apmaiņa ar viņiem un viņu tuviniekiem. Kopš 2013. gada šī biedrība ir Eiropas Sociālo pakalpojumu sniedzēju personām ar invaliditāti asociācijas (*European Association of Service Providers for Persons with Disabilities, EASPD*) biedre. Biedrība "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" ir piemērs tam, kā no nelielas iniciatīvas izaug organizācija, kas ir nozīmīgs sociālais partneris politikas procesos un lēmumu pieņemšanā.

Biedrība piedāvā dienas centra pakalpojumus bērniem ar invaliditāti, ir izveidojusi atbalsta grupas vecākiem un aprūpētājiem, organizē kopīgu dzīves telpu – grupu dzīvokļus personām ar garīgās attīstības traucējumiem, uztur atbalsta darbnīcas. Viena no atbalsta darbnīcu aktivitātēm ir sveču liešana. Tajā piedalās biedrības dienas centra apmeklētāji – personas ar dažādiem garīgās attīstības traucējumiem. Kopīgi darbojoties, viņiem ir iespējams socializēties, un veidošanas un radīšanas process stiprina viņu pašapziņu un ļauj justies noderīgiem. Šobrīd sveču liešanas aktivitāte, kas aizsākās interešu grupā, ir attīstījusies un ir radīts sociāls uzņēmums.

2.6. (Dārz)kopība (Vācija)

Šī projekta oriģinālais nosaukums ir *G(a)arden(ing)*. Nosaukums ir veidots kā vārdu spēle, kas sapludina angļu valodas vārdu *gardening* – 'dārzkopība' un Ķīles rajona *Gaarden* nosaukumu. *G(a)arden(ing)* ir dārzkopības projekts Vācijā. Projekts norisinājās no 2013. līdz 2016. gadam, dārza izveidē iesaistot bērnus un jauniešus, it sevišķi no mazāk aizsargātām sociālām grupām. Jaunieši tika iesaistīti teritorijas plāna izveidē, teritorijas sakopšanā, dobjū veidošanā, sēšanā, stādīšanā, ravēšanā, laistīšanā un ražas novākšanā un sadalīšanā projekta noslēgumā. Lai istenotu ekoloģisku pieeju, dārza izveidē tika izmantoti tikai pārstrādājami un atkārtoti izmantojami materiāli. Projekta mērķis bija veicināt gados jauno migrantu, it sevišķi marginalizēto romu un sintu, integrāciju sabiedrībā. Kopīgā darbā un komunikācijā, kurā piedalījās arī vietējie iedzīvotāji, veidojās jauniešu imigrantu sociālais kapitāls un spēcīnāšanas izjūta.

Projekta iniciatore bija profesore no Ķīles augstskolas (*Kiel University of Applied Sciences, Fachhochschule Kiel – Hochschule für Angewandte Wissenschaften*), kas ideju aizguva no citiem sociālās dārkopības projektiem Vācijā. Projekta *G(a)aden(ing)* realizācijā aktīvi iesaistījās augstskolas pedagoģijas studenti. Projektu atbalstīja Ķīles pašvaldība un viena nevalstiskā organizācija. Ķīles pašvaldība projekta realizācijai ierādīja zemes gabalu, kas pieder pilsētai. Projekta *G(a)rden(ing)* devumu sociālās integrācijas procesā nodrošināja mijiedarbība ar vietējiem iedzīvotājiem un augstskolas studentiem, visus bagātinot ar jaunu savstarpējās mijiedarbības pieredzi.

2.7. Filca bumbas stresa mazināšanai (Igaunija)

Vienu no pirmajiem mikroprojektiem SEMPRE projekta ietvaros realizēja partneri no Igaunijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas, kas atrodas un aktīvi darbojas Harkujerves ciemā. SEMPRE projektā šī mikroprojekta mērķis ir spēcināt cilvēkus, kam ir invaliditāte, it sevišķi ģimenes ar bērniem, kam ir invaliditāte.

Mikroprojekta aizsākumu rosināja informācija, ko uzzināja kopīgās sarunās ar mērķgrupas pārstāvjiem, proti, ka daži vecāki saviem bērniem ir noadījuši nelielas bumbas ar mīkstu pildījumu. Bērniem patik ģurcīt šīs pašdarinātās bumbas, un tās ietekmē bērnus kā stresu mazinošs līdzeklis. Mazinās trauksmes sajūta un iekšējs sasprindzinājums. Mīkstās, elastīgās bumbas, tās turot plaukstās, kairina receptorus un tā palīdz nomierināties un koncentrēties.

Igaunijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas pārstāvji organizēja mācības un darbnīcu, kur jauni cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem iemācījās izgatavot līdzīgas bumbas no filca. Gatavais produkts tālāk tika nodots bērniem ar invaliditāti, kā arī tirgots labdarības tirdziņā, kur tās ieguva lielu atsaucību un labi pirka.

Filca bumbu izgatavošanas pulciņa izveide palīdzēja gan bērniem ar invaliditāti, kas ieguva papildu līdzekli trauksmes sajūtas mazināšanai, gan tiem cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem, kuri apguva jaunu prasmī, guva kopīgas darbošanās prieku un gandarījumu par paveikto.

Šobrīd Harkujerves Evaņģēliski luteriskā baznīca nodrošina septiņu dažādu radošo pulciņu darbību, arī teātra un dejas nodarbības. Ar domubiedru atbalstu un palīdzību ir sakopta teritorija ap baznīcu un iekopts dārzs.

Labas prakses piemēri sociālo pakalpojuma lietotāju iesaistīšanai sociālo pakalpojumu sniegšanā un spēcīnāšanas procesā kopumā, ko piedāvā SEMPRE projekta partneri, rāda dažādas iespējas, kā domāt par spēcīnāšanu un iesaistīšanu un iesaistīšanos. Visos mikroprojektos tiek veicināta cilvēku savstarpējā komunikācija, kas var būt gan informācijas apmaiņa, gan kopīga jaunu prasmju apgūšana vai kopīga darbu veikšana.

2.8. Mikroprojekti, kas SEMPRE projekta ietvaros īstenoti Kurzemes reģionā¹

Liepājas Diakonijas centrs kā SEMPRE projekta partneris Kurzemes reģionā ir ierosinājis īstenot piecus mikroprojektus. Mikroprojekti ir iecerēti un apspriesti sadarbībā ar novadu sociālajiem dienestiem, personām ar invaliditāti un citām iesaistītajām un ieinteresētajām pusēm. Atbilstoši SEMPRE projekta idejai veicināt sociālu spēcīnāšanu lauku reģionos mikroprojekti tiek realizēti nevis Liepājā, bet Kurzemes reģiona lauku iedzīvotājiem novadu un pagastu centros Grobiņā, Bārtā, Dubeņos, Rucavā un Durbē. Mikroprojekti ir plānoti, pārrunāti, aizsākti un attīstīti, kopīgi darbojoties vietējos sadarbības tīklos.

Saskaņā ar Liepājas Diakonijas centra pārstāvju Mārtaņa Urdzes un Karīnas Krieviņas sniegto informāciju SEMPRE projekta ietvaros Kurzemes reģionā no 2016. līdz 2019. gadam tiek īstenoti pieci mikroprojekti. To īstenošanas vietas ir Grobiņa, Bārta, Dubeņi, Rucava un Durbe.

Grobiņā labiekārto Tikšanās dārzu personām ar invaliditāti, kur varētu satikties un kopīgi nodarboties ar dārza darbiem, rīkot nelielus pasākumus, būt kopā ērti pieejamā un sakoptā vidē. Projekta ietvaros izveidota atbalsta grupa “Kopā būt”, kurā kopā ar personām ar invaliditāti aktīvi darbojas arī Sarkanā Krusta organizācija un tās Grobiņas nodaļas personāls, Grobiņas novada Sociālais dienests, Grobiņas Evaņģēliski luteriskās baznīcas diakonija, kā arī citu iesaistīto un ieinteresēto pušu pārstāvji. Šis mikroprojekts risina tādas personu

¹ Informāciju par mikroprojektu īstenošanu Kurzemes reģionā snieguši Karīna Krieviņa un Mārtaņš Urdze (A. S.).

ar invaliditāti vajadzības kā nepieciešamība pēc pozitīviem sociāliem kontaktiem un jēgpilnas laika pavadīšanas.

Projekta izpildes sākumstadijā 2017. gada maijā ar pašvaldību tika risināts jautājums par atļauju izmantot zemes gabalu līdzās Sarkanā Krusta ēkai. Nākamais uzdevums ir sarīkot puķu stādu un krūmu stādu dāvināšanas pasākumu.

Bārtā tiek veidota Baskāju taka, kam materiāli sarūpēti kopīgos izbraukumos un talkās. Tie ir oļi, akmeņi, koka ripiņas, ziles, kastaņi, šķelda. Ar Bārtas pagasta Sociālā dienesta palīdzību uzrakstīts projekts pašvaldības atbalsta pasākumiem. Projektā kopā ar Grobiņas novada personām ar invaliditāti līdzdarbojas pašvaldības Sociālais dienests, Bārtas pagasta pārvalde, Bārtas kultūras nams, ir cieša sadarbība ar Grobiņas novada atbalsta grupu “Kopā būt”. Arī šajā mikroprojektā tiek radīta iespēja pozitīvu sociālo kontaktu uzturēšanai un jēgpilnai laika pavadīšanai.

Projekta izpildes sākumstadijā 2017. gada maijā notiek pārrunas ar pašvaldību par vietu, kur Baskāju taka varētu tikt izveidota, tiek plānoti komunikācijas pasākumi, lai pievērstu sabiedrības uzmanību šim projektam.

Grobiņas novada **Dubeņos** mikroprojekta uzdevums ir iekārtot vienkāršu uzbrauktuvi pie daudzdzīvokļu nama ieejas, tā risinot vides pieejamības jautājumu. Šai namā ir atvēlētas telpas lūgšanu kapelai un atbalsta grupas tikšanās vietai. Pie nama ieejas ir pakāpieni, kas apgrūtināta vides pieejamību cilvēkiem ratiņkrēslos. Šajā gadījumā uzmanība ir vērsta uz vajadzību patstāvīgi pārvietoties telpā, tātad uz vides pieejamību, kas ir nozīmīga komponente citu vajadzību apmierināšanai.

Mikroprojekta izpilde sākusies 2017. gada maijā, izveidojot tā īstenošanas plānu un nosakot soļu secību tā īstenošanai.

Rucavā personu ar invaliditāti atbalsta grupa “Cerību stariņš” veido recepšu krājumu vienkāršu, lētu un garšīgu ēdienu pagatavošanai. Mikroprojekta dalībnieki paši gatavo ēdienus, izmantojot produktus no Eiropas Savienības pārtikas pakām, kas domātas trūcīgiem cilvēkiem, kā arī citus ikdienā pieejamus produktus. Receptes tiek apspriestas un pierakstītas, lai tās apkopotu un publicētu. Šāds recepšu krājums būs noderīgs arī citām atbalsta grupām un interesentiem, kas ir līdzīgā trūcīgo un maznodrošināto personu statusā. No vienas puses, šis mikroprojekts palīdz apmierināt pamatvajadzību pēc ēdiena ierobežotu resursu apstākļos. No otras puses, tas apmierina vajadzību pēc

pozitīviem sociāliem kontaktiem, jaunrades un kopā būšanas. Rucavas novada Sociālais dienests aktīvi līdzdarbojas šai mikroprojektā no paša atbalsta grupas veidošanas pirmsākuma.

2017. gada maijā mikroprojektā tiek kopīgi izmēģinātas un pierakstītas receptes, lai sakopoto krājumu publicētu brošūrā. Mikroprojekta dalībnieki – personas ar invaliditāti – ir ļoti apmierinātas ar šo kopdarbošanos.

Durbē mikroprojekta ietvaros veido mācību kursu un organizē mācības brīvprātīgajiem asistentiem, kas palīdzētu personām ar invaliditāti tikt galā ar dažādām lietām. Mācībās ir iekļautas dažādas praktiskas un teorētiskas nodarbības, kas to dalībniekiem dod iespēju palīdzēt citiem, strādājot par asistentiem. Mācību programmā ir iekļauts pirmās palīdzības kurss, sociālās likumdošanas kurss par personu ar invaliditāti tiesībām un pienākumiem, fizioterapeita konsultācija, nodarbības par saskarsmes psiholoģijas tematiem. Ir oficiāli reģistrēta Durbes atbalsta biedrība personām ar invaliditāti, to sauc "Roku rokā". Šajā mikroprojektā vajadzība attīstīties un jēgpilni pavadīt laiku tiek risināta līdztekus vajadzībai pēc palīdzības un sociāliem kontaktiem.

Mikroprojektā plānotās nodarbības ir uzsāktas 2017. gada maijā. Durbes pašvaldība ir solījusi sniegt atbalstu ar transportu. Līdzekļi degvielas iegādei ir jāmeklē. Ir iecere, ka pēc mācību beigšanas katrs to dalībnieks atrod aprūpējamo, kam palīdzēt. Turpmākais atbalsts dalībniekiem plānots supervīziju veidā.

Sākotnēji Kurzemes reģionā tika plānots attīstīt pa vienam mikroprojektam Grobiņā, Rucavā un Priekulē. Visos trīs novados ir izveidojusies laba sadarbība ar sociālajiem dienestiem. Sadarbības tīklam attīstoties, Grobiņas novadā radās trīs atbalsta grupas – Grobiņā, Bārtā un Dubeņos. Redzot sociālo pakalpojumu galalietotāju un citu iesaistīto pušu ieinteresētību un reālās vajadzības, mikroprojektu programmu šeit tika nolemts paplašināt. Tā kā atbalsta grupas Bārtā un Dubeņos izveidojās vēlāk, tad arī projektu izpilde tur ir agrīnākā stadijā. Savukārt Priekules atbalsta grupa turpina darboties jau šobrīd piedāvātajos pašvaldības pasākumos, kā arī aktīvi iesaistās SEMPRE projekta sadarbības tīkla sapulcēs un pasākumos, mikroprojektam atvēlētos līdzekļus atstājot jaunizveidoto atbalsta grupu plānotajiem pasākumiem. Šādai elastīgai pieejai ir lielāks kopējais ieguvums, kā arī tā stiprina sadarbības saites starp atbalsta grupām.

SEMPRE projekta mērķis ir palīdzēt sociālo pakalpojumu sniedzējiem attīstīt mūsdienīgus sociālos pakalpojumus. Sociālo pakalpojumu galalietotāju spēcīgāšana, iesaistīšana un iesaistīšanās ir nozīmīgi mūsdienīgu sociālo pakalpojumu izveides faktori. Tie ne tikai veicina konkrētā uzdevuma izpildi vai pakalpojuma radīšanu, bet arī sniedz iemaņas citu problēmsituāciju risināšanai un pakalpojumu galalietotājiem dod pārliecību par pašu iesaistīšanās svarīgumu. Vietējo sadarbības tīklu veidošana un sadarbības praktizēšana ir viens no atbalsta pasākumiem, ko Liepājas Diakonijas centram ir izdevies realizēt. Mārtiņš Urdze un Karīna Krieviņa uzsver, ka tas ir laukietilpīgs process, kas prasa pacietību un iejūtību: “Vajadzīgs laiks, lai viens ar otru iepazītos, atklāti dalītos ar savām vajadzībām un problēmām, kopīgi meklētu risinājumus, kā atbalstīt vienu otru, izmantojot tos resursus, kas ir pieejami konkrētajā vietā.”

Kurzemes reģiona mikroprojekti ir veidoti un attīstīti, skrupulozi sekojot idejai par sociālo pakalpojumu sniedzēju, galalietotāju un citu iesaistīto un ieinteresēto pušu kopdarbošanos. Idejas par mikroprojektiem netika pasniegtas gatavas. Tās meklētas un pārrunātas sadarbības tīklu sapulcēs. Tika veidota vide, kur rasties un attīstīties mikroprojektu idejām. Tā ir atzinīgi vērtējama iesaistīšanas un spēcīgāšanas prakse, kurā mikroprojektu idejas un iniciatīvas tika pacietīgi meklētas un izaudzētas jaunizveidotajos vietējos sadarbības tīklos. Tas ir prasījis daudz laika, tādēļ mikroprojektu realizēšana nenotiek tik ātri, kā sākotnēji plānots. Tā kā SEMPRE projekta galvenais mērķis ir sociālo pakalpojumu sniedzēju spēcīgāšana, lai viņi spēcīgāšanu pārnestu uz sociālo pakalpojumu galalietotājiem, tad mikroprojekti ir rīki, kas to palīdz īstenot. Šādā kontekstā ir uzteicama projekta partnera – Liepājas Diakonijas centra – pacietība un neatlaidība. Visi pieci mikroprojekti vērtējami kā SEMPRE projekta idejai un mērķiem atbilstoši.

Nākotnē plānojot šādus uz sociālo iesaistīšanu un spēcīgāšanu balstītus projektus, jāņem vērā, ka sociālo pakalpojumu galalietotāju sasniegšana un iesaistīšana aktivitātēs, tāpat kā kopīgas sadarbības veidošana iesaistīto un ieinteresēto pušu starpā, ir laukietilpīgs process. Tomēr tieši pats process ir būtiska spēcīgāšanas komponente. Ideju meklēšana un attīstīšana atbalsta grupās, kas jau ir ne tikai iesaistīšana, bet arī pašu dalībnieku iesaistīšanās, savukārt, dod lielāku ticamību mikroprojektu ilgtspējai un atbalsta grupu aktivitāšu turpinājumam pēc SEMPRE projekta noslēguma.

3. Divpadsmit mikroprojekti SEMPRE projekta partnerības² valstīs (īstenoti līdz 2018. gada jūlijam)

3.1. Šlēsvigas-Holšteinas diakonija (Vācija)

Šlēsvigas-Holšteinas diakonijas darbinieki ir īstenojusi trīs mikroprojektus.

Pirmais mikroprojekts ir tīmekļa vietnes izveidošana **viena vecāka ģimenēm**. Tā ir nosaukta par AllDi. Tās mērķis ir piedāvāt noderīgas informācijas klāstu, iespēju sadarboties, komunicēt un kooperēties viena vecāka ģimenēm. Tiek veidota organizācija, kas nodrošinātu vietnes darbību un aktuālās informācijas plūsmu, kā arī veidotu kodolu komandas darbam kopā ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Vecāku atsaucība un interese apgūt jaunas iemaņas un zināšanas ir negaidīti liela. Sākumā sociālo pakalpojumu sniedzējiem trūka entuziasma, šobrīd visi projekta dalībnieki ir ieinteresēti un aktīvi iesaistījušies. Procesā ir nācies saskarties ar aizspriedumiem gan par projekta iniciatīvām, gan par viena vecāka ģimenēm. Pirms šī mikroprojekta pastāvēja interneta vietne viena vecāka ģimenēm reģionā. Tā kā informācija tajā netika atjaunota, tā bija zaudējusi aktualitāti. Šobrīd vecāki paši kopīgā darba grupā veido vietni, kas atbilstu viņu vajadzībām. Šāda mikroprojekta attīstīšana prasa daudz laika. Spēcināšana ir laikietilpīgs process, kur nepieciešama liela pacietība, tādēļ būtiski ieplānot pietiekami daudz laika gan idejas realizācijai, gan attīstībai.

Otro mikroprojektu sauc ““Veselības tīkls” viena vecāka ģimenēm” (*“health network” for single parents*). Veselības tīkla mērķis ir rūpēties par veselību, mazināt stresu ikdienas rutīnā un laika trūkumā, veicināt sociālo mijiedarbību, sniegt atbalstu pašaprūpei un organizēt sociālās sadarbības tīklu, piemēram, jogas nodarbības. Pirmais redzamais ieguvums ir tas, ka šie vecāki vairāk aizdomājas par savu veselību un iespējām to stiprināt. Šajā mikroprojektā sociālo un veselības pakalpojumu sniedzēju iesaistīšana grūtības nesagādāja. Organizējot apaļā galda

² Otrais cipars šai sadaļā norāda partnera numerācijas secību projekta pieteikumā. Visi partneri mikroprojektus nav īstenojuši, tādēļ skaitļi, kas norāda partnera numuru, neveido secīgu rindu (A. S.).

diskusijas, notika veiksmīga domu apmaiņa, tika rasti interesanti risinājumi. Pagaidām lielākās grūtības ir bijušas, lai nodrošinātu pašu vecāku iesaistīšanos mikroprojekta veidošanā, organizēšanā un turpināšanā.

Trešā mikroprojekta mērķis ir nodrošināt bērnu pieskatīšanas pakalpojumu tad, kad vecāks, kurš viens audzina bērnus, dodas uz konsultāciju pie ārsta. Šāds pakalpojums uzlabo veselības aprūpes pieejamību šiem vecākiem.

3.2. Ziemeļvācijas Evaņģēliski luteriskā baznīca (Vācija)

Šis projekta partneris ir izveidojis **ilgstošo bezdarbnieku** atbalsta grupu *Wirkstatt* (darbošanās vieta). Šī mikroprojekta galvenais uzdevums bija izveidot un iedzīvināt vietu, kur ilgtermiņa bezdarbnieki varētu tikt ar citiem cilvēkiem līdzīgā situācijā, komunicēt un sadarboties, kopīgi atpūsties bez papildu izmaksām, iesaistīties pieredzes apmaiņā. Īstermiņa ieguvums ir pašapziņas celšana, pārliecības par sevi nostiprināšana. Ilgtermiņā tiks veidots kas līdzīgs politiskai pārstāvniecībai, mācību platforma un forums. Pagaidām šie mērķi ir sasniegti daļēji. Projekts ir labi zināms reģionā. Tie dalībnieki, kuru situācija ir mainījusies uz labo pusi un kuriem atbalsta grupa vairs nav nepieciešama, no mikroprojekta izstājas. Interesi par iesaistīšanos mikroprojektā ir izrādījuši vairāki jauni sociālo pakalpojumu sniedzēji. Kopumā darbs ir gana sarežģīts, jo atbalsta grupa ir trausla un heterogēna. Nav viegli saskaņot ilgstošu un ļoti ilgstošu bezdarbnieku mērķus, kas ievērojami atšķiras. *Wirkstatt* dod iespēju darba devējiem satikt potenciālos darbiniekus.

3.3. Šlēsvigas-Holšteinas Ekonomikas akadēmija (Vācija)

Šis partneris mikroprojektu ir īstenojis, izveidojot mācību uzņēmumu, kas **bēgļiem** palīdz iesaistīties darba tirgū. Tajā tiek mācīta vācu valoda, tādējādi racionāli izmantojot gaidīšanas laiku, kamēr tiek veiktas dažādas ar bēgļu statusa iegūšanu saistītas procedūras. Vajadzību apzināšanā tika noskaidrots, ka ir ļoti daudz laika, kad bēgļiem vienkārši jāgaida, kamēr notiek dažādas birokrātiskas procedūras – tiek apstiprināts bēgļa statuss vai organizēta atgriešanās uz savu izcelsmes valsti. Mikroprojektā tiek piedāvāta iespēja uzsākt darba gaitas arī sievietēm. Lai arī izcelsmes valstīs bēgļu sievietes lielākoties algotu darbu

nestrādā, bet rūpējas par māju un bērniem, tomēr vajadzību apzināšanās sarunās sievietes izrādīja aktīvu interesi par iespējām iesaistīties darba tirgū un integrēties Vācijas sabiedrībā. Viņas ir pamanījušas, ka Vācijā sievietes loma ir citādāka nekā viņu izcelsmes valstīs. Izglītības līmenis bēglēm no Sīrijas ir atšķirīgs. Dažas bēgles ir studējušas, bet ir arī tādas, kas neprot lasīt un rakstīt. Projektā piedalās abu dzimumu bēgļi. Viņiem palīdz apgūt vācu valodu un tiek sniegts atbalsts darba meklēšanā. Sarežģītākais šajā mikroprojektā ir starpkultūru komunikācija un saprašanās. Te jānācās abām pusēm: gan iebraucējiem, gan vietējiem iedzīvotājiem – vāciešiem.

3.4. Lietišķo zinātņu augstskola *Novia* (Somija)

Šis augstskolas mikroprojekta mērķis ir apkopot **vecāka gadagājuma cilvēkiem** noderīgu informāciju no dažādiem avotiem, lai viņi vienuviet varētu skatīt informāciju par interesantiem pasākumiem un noderīgām aktivitātēm. Tāds digitāls rīks varētu veicināt vecāka gadagājuma cilvēku līdzdalību pasākumos un mazināt viņu vientulību. Šim nolūkam ir radīts kalendārs internetā – vienkāršs digitāls instruments, ar kura palīdzību var vieglāk iegūt informāciju par notikumiem un iespējām reģionā. Pakalpojumu sniedzēji šo digitālo instrumentu var izmantot pasākumu plānošanai. Tāpat tas var būt noderīgs dažādu jomu pārstāvju sadarbības veidošanai un plānošanai. Kalendārs sniedz kopskatu par reģionā plānotajiem notikumiem un tādējādi palīdz ieraudzīt jomas un laika posmus, kuros aktivitāte ir zemāka un tāpēc ir iespējams vai nepieciešams iekļaut papildinājumus. Šobrīd ir grūti novērtēt, cik veiksmīgs ir šis mikroprojekts, jo tikai pēc ilgāka laika varēs redzēt, vai kalendārs joprojām tiek izmantots, regulāri papildināts un tālāk attīstīts. Vecāka gadagājuma cilvēkiem, kuriem ir digitālā pratība, šis rīks palīdz uzzināt par pasākumu piedāvājumu un plānot savas aktivitātes. Vajadzība pēc prasmes darboties internetā arvien pieaug, un, iespējams, šis vienkāršais digitālais rīks var arī iedrošināt šos cilvēkus apgūt internetpratību.

3.5. Jiveskiles-Kokolas Universitātes konsorcijs *Chydenius* (Somija)

Šis projekta partneris mikroprojektu ir īstenojis divās daļās. Sākumā ir uzņemta videofilma par **migrantu** prasmēm. Pēc tam ir

nodibināta afgāņu imigrantu NVO. Afgāņu kopienai Kokolā nebija telpu, kur organizēt kopīgas tikšanās. Universitātes konsorcijs tās piedāvāja, kā arī uzklusīja vajadzības, palīdzēja veidot komunikāciju, plānot aktivitātes un dibināt NVO. Afgāņu kopienu iedrošināja tas, ka šajā projektā arī viņi paši tiek sadzirdēti. Pēc pusgada kopīga darba un diskusijām tika nolemts dibināt NVO. Mikroprojektā afgāņu imigrantiem tika mācīts, kā noris demokrātisks lēmumu pieņemšanas process, kā pieteikties fondu projektiem, kā vadīt NVO. Tāpat tas veicināja līdzdalību dažādās aktivitātēs, kas tika rīkotas pilsētā. Jaundibinātā NVO sadarbojas ar pilsētas domi. Demokrātiska lēmumu pieņemšanas procesa apgūšana un funkcionējoša rīcībspēja Somijas kontekstā ir ārkārtīgi nozīmīga prasme, kas noteikti ir jāapgūst imigrantiem, kuri nokļuvuši šajā valstī.

3.9. Luterāņu diakonija (Lietuva)

Lietuvas partneru veidotā mikroprojekta galvenais uzdevums ir identificēt **viena vecāka ģimenes** un veidot to savstarpējas saiknes, organizēt pasākumus, kuros var apgūt organizatoriskas, vadības un uzņēmējdarbības prasmes. Sākumā tika apzinātas vajadzības. Atklājās, ka nopietna šo cilvēku problēma ir bailes, pašapziņas un pašpārliecinātības trūkums, kā arī neziņa, kur vērsties pēc palīdzības. Tādēļ tika nolemts organizēt kopīgu pasākumu, lai cilvēki varētu satikties un izrunāties. Tas tika noorganizēts kopā ar dažādiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem, papildus tika nodrošinātas dažādas atraktīvas aktivitātes – friziera pakalpojumi, spēles bērniem. Pasākums izdevās veiksmīgs, un šobrīd ir plāns piesaistīt valsts un privātus finansētājus, lai šādu pasākumu rīkotu katru gadu.

Vēl šogad tiek plānota mācību programma, kurā zināšanu apguves priekšmeti būtu sociālais mārketingš, mijiedarbība un komunikācija ar pakalpojumu lietotājiem, sevis prezentācijas prasmes un veiksmīgas konkurences nosacījumi darba tirgū. Līdztekus ir izveidota laba sadarbība ar Lietuvas Nodarbinātības valsts aģentūru, veicinot izpratni par individuālas pieejas nepieciešamību šai mērķgrupai. Nākotnē tiek plānots izveidot klubu, kur viena vecāka ģimenes varētu tikties, gūtu atbalstu, iedrošinājumu un zināšanas vadības un uzņēmējdarbības jautājumos.

3.10. Igaunijas Evaņģēliski luteriskā baznīca (Igaunija)

Te tiek īstenoti divi mikroprojekti. Viens mikroprojekts ir **bērnudārza izveidošana**, otrs ir **atbalsta sniegšana no ieslodzījuma atbrīvotām personām**.

Izpētot reģiona attīstības plānu un pašvaldībā pieejamos datus, tika secināts, ka Igaunijas ziemeļaustrumu reģionā ir nepieciešams bērnu dārzs bērniem līdz trīs gadu vecumam. Līdz šim reģionā bija pieejami bērnu dārzi tikai bērniem, kas jau sasnieguši trīs gadu vecumu. Bērnu vecāki mikroprojekta ideju atbalstīja. Kopīgi ar viņiem tika rīkotas diskusijas, lai labāk izprastu vajadzības šī pakalpojuma kontekstā. Būtisks arguments par labu šim mikroprojektam ir tas, ka bērnu dārza pakalpojuma nodrošināšana dod iespēju vecākiem strādāt algotu darbu.

Otrā mikroprojekta mērķis ir rekrutēt un izglītēt atbalsta personas tām personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma. Brīvprātīgiem tiek mācītas šim darbam nepieciešamās sociālā darba prasmes. Brīvprātīgo darbs tiek sākts, personai vēl esot brīvības atņemšanas iestādē. Brīvprātīgiem tiek mācīts, kā palīdzēt ieslodzītajiem pašiem risināt savas problēmas un radušos sarežģījumus. Pēc mācībām brīvprātīgie rīko diskusiju ar ieslodzītajiem par viņu vajadzībām. Šī mikroprojekta mērķis ir veidot labāku izpratni par to, kā palīdzēt personām, kas notiesātas ar brīvības atņemšanu, saprast savas problēmas, to cēloņus un kā pašām tās veiksmīgāk risināt. Pēc kopīgām diskusijām tiek veidoti individuāli plāni dzīvei pēc ieslodzījuma. Ar valsti ir noslēgts līgums par samaksu brīvprātīgajiem. Tie ir 7 eiro stundā. Brīvprātīgajiem tiek nodrošināta supervīzija. Kaut arī sākotnēji cietuma vadība un darbinieki izrādīja piesardzību un nebija atvērti šim projektam, tomēr šobrīd visi ir atzinuši, ka brīvprātīgo regulārās tikšanās ar ieslodzītajiem ir nākušas par labu videi brīvības atņemšanas institūcijā.

3.11. Sociālās rīcības fonds (Igaunija)

Sociālās rīcības fonda veidotā mikroprojekta sākumā tika plānots Igaunijas ziemeļaustrumu un centrālā reģionā organizēt nodarbību programmu **skolēniem** pēc mācību stundām skolā. Projekts paplašinājās, tajā iekļaujot pasākumus pieaugušajiem. Mērķis ir sekmēt reģiona iedzīvotāju labklājību. Jaunākais papildinājums mikroprojektā ir bērnu dārzs bērniem līdz trīs gadu vecumam. Mikroprojekta aktivitāšu rezultātā ir nostiprinājusies kopienas baznīcas ideja, kā arī

izpratne par draudzīgas, savstarpēji izpalīdzīgas, dzīvi apliecinošas kopienas (*conviviality*) labvēlīgo ietekmi uz kopienas un indivīda dzīvi. Mikroprojekta rezultātā ir pieaugušas iespējas sniegt sociālos pakalpojumus reģionā.

3.15. Dienviddānijas Universitātes koledža (Dānija)

Mikroprojekta “Kultūru šķērsošana” (*Crossing cultures*) mērķis ir darbs ar **bēgļiem**. Galvenā ideja ir spēcināt jaunos cilvēkus, kas Dānijā ieradušies kā bēgļi, veidojot no viņu vides kodolu, kas palīdz iesaistīt citus bēgļus un organizē viņiem spēcināšanas aktivitātes. Šiem cilvēkiem tiek palīdzēts, dodot iespēju palīdzēt citiem, būt tiem, kas spēcina citus. Bēgļi, kas ieradušies Dānijā, tiek iedrošināti veltīt laiku citu cilvēku atbalstīšanai. Mikroprojektā iesaistītie dalībnieki paši meklē līdzekļus un atbalstītājus iepļānotajiem projektiem. Ar padomiem viņiem palīdz projekta koordinators. Piemēram, šie jaunie cilvēki spēja piesaistīt līdzekļus un noorganizēja lieliskas brīvdienas viena vecāka ģimenēm. Mikroprojektā iesaistīto un iesaistījušos grupa nu jau attīstās patstāvīgi un palīdz attīstīties citiem. Viņiem ir dažādi resursi, un viņi var palīdzēt un palīdz tiem, kam resursu trūkst. Šo bēgļu darba rezultātā gan viņi, gan citi cilvēki piederību kopienai izjūt arvien stiprāk.

Mikroprojektu apskats rāda, cik tie ir dažādi, jo dažādas ir sociālo pakalpojumu lietotāju kategorijas. Kopīgais secinājums par mikroprojektiem ir tāds, ka tie visi ir uzlabojuši dzīves kvalitāti tiem, kas iesaistījās mikroprojektu īstenošanā.

4. Trūcīgo un maznodrošināto daudz bērnu ģimeņu iesaistīšana savas labklājības veidošanas darbā Latvijā

Noslēgumā ilustrācijai konkrēts piemērs par sociālo pakalpojumu galalietotāju iesaistīšanu savas labklājības veidošanā Latvijā.

Latvijas pilsoniskās sabiedrības pārstāvji (NVO), pašvaldības un privāts fonds ir devuši iespēju trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm izaudzēt sev pārtikai dārzeņus, ogas un augļus. Tā ir iesaistīšanas iniciatīva sava dārza iekopšanā, lai ar sava darba ieguldījumu

pašvaldību piešķirtos zemes gabalos un ar citu cilvēku sagādāto sēklu materiālu un nepieciešamāko inventāru lielā mērā nodrošinātu sevi un savu ģimeni ar pārtiku.

Latvijas trūcīgo un maznodrošināto daudz bērnu ģimeņu iesaistīšana rīcībā, lai spēcīnātu savu labklājību

Šis ir piemērs par Latvijas lokālās spēcīnāšanas tīklu sarūpēto un piedāvāto iespēju sociālo pakalpojumu galalietotājiem iesaistīties pārtikas sagādē savai ģimenei. Šo iespēju nodrošina nevalstiskās organizācijas, lauku apdzīvoto vietu pašvaldības un Borisa un Ināras Teterovu fonds kā izdevumu finansētājs. Projekta mērķgrupa ir trūcīgās un maznodrošinātās daudz bērnu ģimenes, kas dzīvo laukos un lieto sociālos pakalpojumus. Borisa un Ināras Teterovu fonds sociālo pakalpojumu lietotāju iesaistīšanu un spēcīnāšanu finansē, izveidojot šim nolūkam finansējuma programmu “Pats savam saimes galdam”. Programma visā Latvijas lauku teritorijā darbojas kopš 2017. gada, un tiek plānots to īstenot trīs gadus. 2018. gadā lokālās spēcīnāšanas organizācijas tika aicinātas līdz 31. janvārim pieteikties finansējuma saņemšanai no fonda un vienlaicīgi ar pieteikumu iesniegt izdevumu tāmi par to, ko nepieciešams iegādāties, lai nodrošinātu darbošanos tām ģimenēm un atsevišķiem indivīdiem, kas pauduši gribu iesaistīties.

Atbalsta sniegšanā trūcīgām un maznodrošinātām daudz bērnu ģimenēm laukos ir iesaistīti un ieinteresēti vietējo pašvaldību sociālie dienesti, lokālās sabiedriskās organizācijas, kopienu fondi, reliģiskās organizācijas un Borisa un Ināras Teterovu fonds, kas piekritis šo iniciatīvu un projektu finansēt. Šī pasākuma norisi organizē lokālā sociālās spēcīnāšanas tīkla organizācija, kas ir atbildīga par programmas “Pats savam saimes galdam” īstenošanu. Tā informē un uzaicina iesaistīties tos vietējos iedzīvotājus, kam pašu darbs un piedalīšanās šādā programmā sniegtu jūtamu atbalstu pārtikas nodrošināšanā. Programma “Pats savam saimes galdam” par brīvu piedāvā dārzenus un kartupeļu sēklas, augļu kociņus un ogu krūmus, dažos gadījumos arī minerālmēslojumu un kaut ko no lauksaimniecības inventāra, lai trūcīgās daudz bērnu ģimenes un atsevišķi iedzīvotāji varētu izaudzēt

sev pārtiku. Tā tiktu sagādāta nozīmīga pārtikas daļa. Sadarbības tīkla organizācijas apzina un uzaicina iesaistīties sociālo pakalpojumu galalietotājus, pašvaldības piešķir lietošanā zemi, kur ierīkot dārzu. Tā, izmantojot piedāvāto iespēju par brīvu saņemt visu nepieciešamo darbam, pieņemot šo piedāvājumu, sociālo pakalpojumu galalietotāji reģionos ar savu darbu var kļūt labāk nodrošināti, materiāli un psiholoģiski labklājīgāki un pašapziņā spēcīgāki.

Statistiskie dati rāda, ka 2017. gadā šajā programmā iesaistījās 436 trūcīgās un maznodrošinātās daudzbērnu ģimenes, aptverot 1581 cilvēku, to skaitā 778 bērnus, 21 Latvijas novadā. Šīs ģimenes saimniekoja uz 400 m² zemes un izaudzēja 86 000 kg dārzeņu. Visbiežāk audzēja kartupeļus, sīpolus, burkānus, tomātus, bietes un gurķus.

2018. gadā šī programma netika īstenota, bet tā atsāks darbu 2019. gadā.

Avots: Borisa un Ināras Teterovu fonds aicina kļūt par saimniekiem savam saimes galdam. Pieejams: www.teterovufonds.lv [28.01.2018., 02.01.2019.].

Secinājumi

Iesaistīšana un iesaistīšanās ir sabiedrības demokrātiskas pārvaldības un varas sadalīšanas un pārdalīšanas instruments.

Iesaistīšana un iesaistīšanās sociālās labklājības sfērā ir pieeja, kas ir aktualizēta kā inovatīvs instruments, jo sociālo pakalpojumu jomā kādu laiku tas nav ticis izmantots kā pārmaiņu instruments un dzīves kvalitāti uzlabojoša sociālā tehnoloģija.

Apzinoties nepieciešamību aktivizēt sociālo pakalpojumu galalietotāju domāšanu un rīcību, lai viņi aktīvi veiktu pārmaiņas savā dzīves situācijā, viņi sākumā kopā ar nozares profesionāļiem ir iesaistāmi savu vajadzību apzināšanas procesā.

Praksē ir pierādīts, ka vienkāršas un efektīvas iesaistīšanas metodes savu vajadzību apzināšanā ir, pirmkārt, ātrais līdzdalīgais novērtējums, otrkārt, tā dēvētā mugursomas metode, treškārt, nākotnes darbnīca un, ceturtkārt, loģiskās strukturēšanas pieeja.

Vajadzību apzināšanai seko praktiska rīcība, lai apmierinātu patiesi nepieciešamās vajadzības.

Kā iespējama iedvesmas avots pārdomām par rīcību, rīcības plānošanai un pašai praktiskai rīcībai rakstā ir sniegta virkne labas prakses piemēru no SEMPRES projekta partnerības valstu pieredzes un SEMPRES projekta partneru īstenoto mikroprojektu prakses, kā pašu spēkiem uzlabot dzīves un vides kvalitāti.

Kopumā cilvēku iesaistīšana un iesaistīšanās aktīvā rīcībā var zināmā mērā mainīt un uzlabot sociālo pakalpojumu galalietotāju dzīves apstākļus gan lauku, gan pilsētas vidē.

Atsauces

Borisa un Ināras Teterovu fonds aicina kļūt par saimniekiem savam saimes galdam. Pieejams: www.teterovufonds.lv [skatīts: 28.01.2018., 02.01.2019.].

Elisheva, S. Empowerment and Community Planning. Part 1. Developing a Theory of Empowerment. Available: www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment_part1_intro.pdf [accessed: April 8, 2018.].

Elisheva, S. Empowerment and Community Planning. [b.g.] 350 p. Available: http://www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment.pdf [accessed: May 4, 2018.].

Schrötter Johannsen, G. (2018) Empowerment. The Power to Name – the Power to Act. Handouts in Workshop in Esbjerg on February 26, 2018.

Ieteicamā literatūra un avoti papildu informācijai par iesaistīšanu un iesaistīšanos³

Grāmatas, rokasgrāmatas, brošūras

Aldridge, J. (2015) *Participatory Research: Working with Vulnerable Groups in Research and Practice*. Policy Press.

Barnes, M., Cotterell, P. (2012) *Critical Perspectives on User Involvement*. The Policy Press.

Beresford, P. (2012) *Social Care, Service Users and User Involvement (Research Highlights in Social Work Series)*. Jessica Kingsley Pub.

³ Literatūras un avotu sarakstu par iesaistīšanu/iesaistīšanos veidojušas Evija Zača, Laura Jaunromāne un Anna Stepčenko. Sarakstu sakārtojusi atbilstoši bibliogrāfijas normām Līva Upena (A. S.).

Branfield, F., Beresford, P. with contributions from Andrews, E. J., Chambers, P., Staddon, P., Wise, G., Williams-Findlay, B. (2006) *Making User Involvement Work: Supporting Service User Networking and Knowledge*. Joseph Rowntree Foundation. Available: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/1410-user-networking-knowledge.pdf>.

Community-Based Participatory Research: A Guide to Ethical Principles and Practice (2012) Centre for Social Justice and Community Action, Durham University; National Co-ordinating Centre for Public Engagement (United Kingdom).

Croft, S., Beresford, P. (1993) *Citizen Involvement: A Practical Guide for Change (Practical Social Work Series)*. Palgrave Macmillan.

Greenhalgh, T., Humphrey, C., Woodard, F. (2011) *User Involvement in Health Care*. Blackwell Publishing Ltd.

Kaasinen, E., Ainasoja, M., Vulli, E., Paavola, H., Hautala, R., Lehtonen, P., Reunanen, E. (2010) *User Involvement in Service Innovations*. VTT. Available: <http://www.vtt.fi/inf/pdf/tiedotteet/2010/T2552.pdf>.

Lowes, L., Hulatt, I. (2005) *Involving Service Users in Health and Social Care Research*. Routledge.

Participation Toolkit (2013) Available: <http://www.feantsa.org/spip.php?article122&lang=en>; available in following languages: English, Catalan, French, German, Polish, Spanish.

Payne, M. (2014) *Modern Social Work Theory (4th ed.)*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Roy, H. (2015) *User Participation and Empowerment Toolkit*. Eurodiaconia. *Social Innovation: The Role of Social Service Providers* (2012) Social Services Europe.

Tyler, T. R. (2011) *Why People Cooperate: The Role of Social Motivations*. Princeton University Press.

Trotter, C. (1999) *Working with Involuntary Clients: A Guide to Practice*. Sage Publications.

Warren, J. (2007) *Service User and Carer Participation in Social Work*. SAGE.

Raksti

Beresford, P., Croft, S. Service Users' Knowledge and the Social Construction of Social Work. *Journal of Social Work*. Vol. 1, No. 3, December 2001, pp. 295–316. Doi: 10.1177/146801730100100304.

Cossar, J., Neil, E. Service User Involvement in Social Work Research: Learning from an Adoption Research Project. *British Journal of Social Work*. Vol. 45, No.1, 2015, pp. 225–240. Doi: 10.1093/bjsw/bct108.

Cowden, S., Singh, G. The 'User': Friend, Foe or Fetish?: A Critical Exploration of User Involvement in Health and Social Care. *Critical Social Policy*. Vol. 27, No. 1, February 2007, pp. 5–23. Doi: 10.1177/0261018307072205.

D’Cruz, H., Gillingham, P. Participatory Research Ideals and Practice Experience: Reflections and Analysis. *Journal of Social Work*. April 22, 2016. Doi: 10.1177/1468017316644704.

Fleming, J., Beresford, P., Bewley, C., Croft, S., Branfield, F., Postle, K., Turner, M. Working Together – Innovative Collaboration in Social Care Research. *Qualitative Social Work*. Vol. 13, No. 5, September 2014, pp. 706–722. Doi: 10.1177/1473325013506929.

Kujala, S. User Involvement: A Review of the Benefits and Challenges. *Behaviour & Information Technology*. 2003, pp. 1362–3001. Doi: 10.1080/0144929021000055530.

Kvarnström, S., Hedberg, B., Cedersund, E. The Dual Faces of Service User Participation: Implications for Empowerment Processes in Interprofessional Practice. *Journal of Social Work*. Vol. 13, No. 3, May 2013, pp. 287–307. Doi: 10.1177/1468017311433234.

Littlechild, R., Tanner, D., Hall, K. Co-research with Older People: Perspectives on Impact. *Qualitative Social Work*. Vol. 14, January 1, 2015, pp. 18–35. Doi: 10.1177/1473325014556791.

Loughran, H., McCann, M. E. Employing Community Participative Research Methods to Advance Service User Collaboration in Social Work Research. *British Journal of Social Work*. Vol. 45, No. 2, 2015, pp. 705–723. Doi: 10.1093/bjsw/bct133.

Mclaughlin, H., Brown, D., Alys, M. Young Consultation, Community and Empowerment: Lessons from the Deaf Community. *Journal of Social Work*. August 2004. Doi: 10.1177/1468017304044859.

Smith, M., Gallagher, M., Wosu, H., Stewart, J., Cree, V. E., Hunter, S., Evans, S., Montgomery, C., Holiday, S., Wilkinson, H. Engaging with Involuntary Service Users in Social Work: Findings from a Knowledge Exchange Project. *British Journal of Social Work*. Vol. 42, No. 8, 2012, pp. 1460–1477.

Storm, M., Hausken, K., Knudsen, K. Inpatient Service Providers’ Perspectives on Service User Involvement in Norwegian Community Mental Health Centres. *International Journal of Social Psychiatry*. Vol. 57, No. 6, November 2011, pp. 551–563. Doi: 10.1177/0020764010371270.

West, S. A., Griffin A. S., Gardner, A. Social Semantics: Altruism, Cooperation, Mutualism, Strong Reciprocity and Group Selection. *Journal of Evolutionary Biology*. Vol. 20, No. 2, March, 2007, pp. 415–432. Doi: 10.3410/f.1071807.524727.

Interneta resursi

Homepage of European Social Network. → Page: Empowering people with disabilities through service-user participation. Available: <http://www.essc-eu.org/essc-workshops/empowering-people-with-disabilities-through-service-user-participation/>.

Homepage of Social Services Europe. → Page: PESSIS – Promoting employers’ social services in social dialogue. Available: <http://www.socialserviceseurope.eu/#!peppis-/c7pr>.

Raksti internetā

Active Inclusion of People with Disabilities: the Role of Public Social Services. Available: <http://www.esn-eu.org/news/729/index.html>.

'Complaints, Legal Assistance and Rights Information Tool for You'. Available: <http://www.socialplatform.org/news/complaints-legal-assistance-and-rights-information-tool-for-you/>.

Decentralisation at the Crossroads. Available: <http://www.esn-eu.org/news/802/index.html>.

Empowering Communities for Better Outcomes. Available: <http://www.esn-eu.org/news/804/index.html>.

Fundamental Rights Based Governance. Available: <http://www.socialplatform.org/blog/fundamental-rights-based-governance/>.

How can Social Care Providers Involve Service Users? Available: <https://www.theguardian.com/social-care-network/2014/may/22/social-care-providers-involve-service-users>.

Integrated Services for People with Disabilities. Available: <http://www.esn-eu.org/news/600/index.html>.

Integrated Social Services in Europe. Available: <http://www.esn-eu.org/news/746/index.html>

Involvement of People with Disabilities: the Key to Adequate, Person-Centred Services? Available: <http://www.esn-eu.org/news/769/index.html>.

Local Partnerships for Social Inclusion. Available: <http://www.esn-eu.org/news/801/index.html>.

Local Strategies for Social Cohesion. Available: <http://www.esn-eu.org/news/800/index.html>.

Partnership between the Public Sector and Civil Society: Win-Win for Social Services. Available: <http://www.socialplatform.org/blog/partnership-between-the-public-sector-and-civil-society-win-win-for-social-services-l/>.

Quality, Person-Centred Services for People with Disabilities. Available: <http://www.esn-eu.org/news/561/index.html>.

Social Work Education Leads the Way on Involving Service Users. Available: <https://www.theguardian.com/social-care-network/2014/jun/03/social-work-education-leads-way-involving-service-users>.

Stakeholder Involvement can Improve Poverty and Social Exclusion Policies. Available: <http://www.socialplatform.org/news/more-ambitious-stakeholder-involvement-for-better-policies/>

Working Strategically with Service Users. Available: <http://www.esn-eu.org/news/491/index.html>.

Videomateriāli

23rd European Social Services Conference Video. Available: <https://vimeo.com/148864200>.

Closing Panel Discussion: What are the Outcomes of Integrated Services for Organisations and Service Users? Available: <https://vimeo.com/147008631>.

CRCC Health and Wellbeing – Service User Involvement. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=AkzPc9wHWdc>.

European Social Rights Pillar: Developing Inclusive Labour Markets. Available: <https://vimeo.com/177216024>.

Listening to Users and Carers. Available: <https://vimeo.com/10523104>.

Service User Involvement: Unique and Essential. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=Ixeclxg3cAY>.

The Benefits of Service User Involvement. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=iVAwbgTdT6A>.

The MHRN and Service User Involvement. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=V8C8wYIPuuk>.

The NHS: User Involvement and You. Available: https://www.youtube.com/watch?v=5xhs0I_DInw.